

Vinicije B. Lupis

Srednjovjekovna raspela iz Stona i okolice

UDK: 73 : 247.9 (497.5 Ston)“13/14“
739.1 (497.5 Ston) „13/14“

Izvorni znanstveni rad

Prihvaćeno: 16. 6. 2011.

Vinicije B. Lupis

Institut društvenih znanosti *Ivo Pilar*

Područni centar Dubrovnik

HR, 20 000 Dubrovnik

Od Kaštela 11

vinicije.lupis@pilar.hr

| 245

Autor u svom radu obrađuje skupinu kovinskih ophodnih raspela i jedan križ – pacifikal iz Stona, Malog Stona i Dube Stonske, koji potječu iz XIV. i XV. stoljeća. Na osnovi povijesnih izvora i komparativnog materijala problematizira odnos dubrovačkog zlatarstva XIV. i XV. stoljeća i onodobne Europe. Ophodno raspelo iz crkve sv. Ane u Malom Stonu pripada iznimno zanimljivoj skupini raspela dubrovačkog kraja i povezuje se s paralelnim primjerima u Hrvatskoj i Italiji i oltarnom palom iz Caorlea u Italiji. U Malom se Stonu u župnoj crkvi sv. Antuna Opata čuva ophodno raspelo iz sredine XIV. st., koje najbližu likovnu paralelu ima u mjestu Basseglia. Iz crkve sv. Nikole u Dubi Stonskoj potječe ophodno raspelo koje se povezuje sa skupinom raspela na hrvatskoj obali i s dvije regionalne skupine u Italiji (lombardskom i veneto–friulanskom), i datira se u kraj XIV. stoljeća. Dva ophodna raspela koja se čuvaju u Župnom uredu u Stonu, a pripadali su po svemu sudeći stonskoj prvostolnici sv. Vlaha, iznimno su vrijedna ostvarenja dubrovačkih zlatara XIV. i XV. stoljeća. Mali pacifikal – raspelo iz bivše župne crkve Stonskog Polja – Gospe Luncijate, kvalitetan je primjer gotičkog zlatarstva u stilu internacionalne gotike. Stonska skupina raspela iznimno je zanimljiva, jer je najbrojnija skupina srednjovjekovnih raspela na hrvatskom jugu.

Ključne riječi: ophodna raspela, Ston, tetramorf, sv. Antun Opat, Caorle

Povijest obrade kovina na poluotoku Pelješcu može se pratiti od vremena kasnog željeznog doba, otkad potječu kovinski nalazi iz grobnih humaka sa stonske prevlake, pa preko rimskoga i kasnoantičkog razdoblja. Nakon sutona antike slijedi muk dugi niz stoljeća, iz kojega nam nije sačuvan ni jedan predmet umjetničkog obrta, a čemu su uvelike uzrok prije svega neprovedena sustavna arheološka istraživanja. Jedini sigurni opipljivi dokaz postojanja raskošnih predmeta od plemenitih kovina jest fresko-prikaz dukljanskoga katoličkog kralja-zakladnika (Mihajlo?) s krunom franačkog tipa na provjesla.¹ Do danas nije sačuvan ni jedan kovinski predmet stariji od XIV. stoljeća, čemu uzroke treba tražiti u iznimno burnome povijesnom slijedu kasnoga srednjeg vijeka i u neistraženosti srednjovjekovnih nekropola na redove. U ranom i zreom srednjem vijeku zlatarska umjetnost pripada velikim stvaralačkim umjetničkim granama i ona ne proizvodi samo umjetnine već i svete predmete. Dragocjenost materijala predstavlja i duhovnu vrijednost; bogato oblaganje dragim kamenjem i biserjem pojačava jasno značenje posvećenog predmeta. Često se pojavljuju utjecaji zlatarstva u plastici i ilustracijama knjiga. U doba kasne gotike dolazi do postupnog obrata u odnosu među tim umjetnostima: zlatarska umjetnost daje sve manje umjetničkih pobuda, a istodobno ih uzima iz arhitekture i plastike te ih prerađuje: tako ona pomalo postaje granično područje umjetnosti prema umjetničkom obrtu, doduše s pretenzijama da ostvari najviše dosege zanatskog shvaćanja kakvoće, ali sve to ostaje samo zrcalom ideje koja je sve to pokrenula.²

Danas je teško govoriti o stonskim zlatarima u užem smislu zbog malog broja povijesnih izvora, ali o njima možemo iz današnjeg kuta gledanja govoriti kao o dijelu dubrovačkog zlatarstva, koje je svoje značenje zasnivalo na bogatstvu sirovina iz srpskih i bosanskih rudnika plemenitih kovina. Dubrovački zlatari bili su beneficirani, čime je dubrovačko zlatarstvo bilo zaštićeno od inozemne konkurencije. Već je godine 1277. dubrovačka komuna naredila svojim zlatarima da ne smije izrađivati nakit i posuđe od srebra koje je lošije kvalitete od *sterlinske smjese*, za to propisane.³ Zbog

kršenja propisa već je godine 1352. utvrđeno da se ta smjesa mora sastojati od petnaest unci finog srebra i unce bakra.⁴ Svaki je predmet izrađen od zlata i srebra morao biti providen žigom Dubrovačke Republike i inicijalima majstora koji je predmet izradio.⁵ Žig Dubrovačke Republike sadržao je glavu sv. Vlaha, dubrovačkog parca. Na starijim žigovima nalaze se zbijene i kratke svečeve glave s niskom mitrom.⁶

Među prvim stonskim zlatarima poznati su poimence Mihoč Franov Mihočević i Krsto Joka Galović, koji su godine 1378. stupili na zlatarski nauk kod zlatara Nikole Ratkovića.⁷ U drugoj polovici XV. stoljeća u Konjicu je živio zlatar Franjo iz Stona. U svojoj oporuci sastavljenoj 5. studenog 1485. u Konjicu ostavlja: "I ostalam u Trstenicu u Svetu Gospogu jedan kalez od 3 dukate i od 2 libre dubliri i jednu inkunu od 5 figura, da se stavi u Trstenicu u svetu Gospogi." U istoj se oporuci spominje drugi stonski zlatar Dabiživ,⁸ a u oporuci Slavuš, žene Bogiše Ratkovića iz Stona, od 30. studenog 1463., spominje se zlatar Vokan.⁹ Za ostala imena smo uskraćeni jer su brojni dokumenti Stonske kancelarije stradali, a iz do danas sačuvanih oporuka nije moguće prepoznati ime još kojeg zlatara.¹⁰

Srednjovjekovni ophodni križevi iz stonskog kraja

consilii, et cum laude populi publica concione adunati per suonum campane, ut moris est, anno domini MDCC-LXXVII. Indict. Quinta, die penultimo septembris, str. 78. (prijevod: Lučić 1989, str. 69: 78. O tome da zlatari ne smiju izrađivati predmete od lošije srebrne slitine nego što je sterlina. Nijedan zlatar ne smije izrađivati predmete od lošije srebrne slitine nego je sterlina. A tko bude tako radio, neka izgubi posao i povrh toga plati globu od pet perpera. I revno ću nadzirati sa svojim drugovima najmanje dva puta godišnje sve zlatare da ne bi izrađivali od lošijeg srebra nego je sterlina. (dodano ispod teksta): U vrijeme plemenitog i moćnog muža gospodina Marka Superancija časnog dubrovačkog kneza (god.) 1352, indikcije pete, posljednjeg dana lipnja. Privolom svoga Malog i Velikog vijeća, određena je slitina sterlina na ovaj način, to jest da 15 dijelova mora biti od finog srebra, a 16. dio neka bude od bakra.

4 Rešetar 1924, str. 314.

5 Fisković 1949, str. 143–259.

6 Lentić 1982, str. 269, sl. 4; Fisković 1985, str. 110; Lentić 1987, str. 381; Lupis 2000A, str. 151 – 153.

7 Fisković 1985, str. 112.

8 Taljeran 1935, str. 36; Sivrić 2002, str. 144. Ova knjiga obrađuje 12. knjiga do danas sačuvanih oporuka iz Stonske kancelarije u Državnom arhivu u Dubrovniku. Cijela kancelarija fragmentarno je sačuvana i u lošem je fizičkom stanju.

9 Taljeran 1935, str. 96; Fisković 1985, str. 111; Sivrić 2002, str. 142.

10 Sivrić 2002, str. 142.

1 Lupis 2000a, str. 141–168; Lupis 2000 b, str. 255 – 265; Lupis 2010a, str. 1 – 32.

2 Hoftater 1968, str. 101; Marachier 1965, str. 12–17; Katalog izložbe *Oro di Venezia 6ta mostra*, Venezia, 1983, str. 169.

3 Državni arhiv u Dubrovniku (dalje DAD), XXXV. 1. *Dogana –a Liber statutorum doane, compilatus tempore nobilis et egregi viri domini Marci Justiniani Comititis honorabilis Ragusii, cum voluntate maioris et minoris*

donedavno su bili posve nepoznati u znanstvenoj literaturi, a tvore iznimno vrijednu skupina srednjovjekovnog zlatarstva na hrvatskoj obali, ne po brojnosti, već po tipološkoj različitosti; sve je to rezultiralo obnovom crkvene hijerarhije i smirivanjem političkoga i vjerskog života na Pelješcu dolaskom u sustav Dubrovačke komune 1333. godine.

Od ovdje obrađenih raspela u znanstvenoj je literaturi bio poznat samo pacifikal iz crkve Gospe Luncijate u Stonskom Polju.¹¹ Poput ostalih srednjovjekovnih raspela, i kod stonske skupine, riječ je o križevima manjih dimenzija (50 x 30 cm), drvene jezgre obložene kovinskim limovima. Usadnik i jabuka najčešće su kovani i urešeni samo geometrijskim ornamentom. Križevi su su upotrebljavali kao ukras crkvenih zastava ili za samostalno nošenje. Ujedno, raspela su sinteza kršćanske umjetnosti usmjerene prema Kristu. Njegova slika i prikazivanje prizora iz njegova života srce je kršćanske religiozne umjetnosti.

Likovi na križevima izrađeni su u tehnici iskućavanja (*a sbalzo*) i lijevanja. Na prednjoj strani nalazi se Kristov korpus, a na krajevima vodoravnih krakova likovi Bogorodice i sv. Ivana. Nad Kristovom je glavom, prema romaničkoj ikonografskoj shemi, prikazan arhandeo, a potom, prema gotičkom sustavu, pelikan. Na donjem proširenju ispod Krista, po najstarijem ikonografskom sustavu, prikazan je Adam kako izlazi iz groba ili arhandeo, a na gotičkom Adamova lubanja. Na poledini obično su simboli evanđelista, a na središnjem mistično janje (*Agnus Dei*), Bogorodica ili svetac kojemu je posvećena crkva za koju je križ naručen.

Složenost ikonografskog prikazivanja na liturgijskim predmetima očituje se i u dubokom duhovnom smislu prikazivanja četiriju evanđelista. U Otkrivenju (4,6–8) događanja prije Velikog dana s prikazom Božjeg prijestolja naznačuju se ovako: "Između prijestolja i onih oko prijestolja četiri Bića, sprijeda i straga puna očiju. Prvo je Biće slično 'lavu'; drugo je Biće slično 'juncu'; treće Biće ima lice kao u čovjeka, a četvrto Biće slično orlu u letu." Prikazi adorirajućih simbola prisutni su na gotovo svakom ophodnom raspelu, ponavljajući apokaliptičnu viziju Božjeg prijestolja.¹²

U vizitaciji Stonske biskupije iz godine 1751., u samostanskoj Crkvi sv. Kuzme i Damjana u Stonu spo-

minje se: "Crucem vaxilli unam partium auream, partiam argenteam cum X imaginibus argenticis in Sculpturis..." a u crkvi sv. Antuna Opata u Malom Stonu: "unam crucam vaxilli cum imaginibus B.V.M, as S. Viti cuius confraternitates esese (...)"¹³ Ovaj povijesni podatak moći ćemo povezati s jednim križem iz crkve sv. Ane u Malom Stonu koji je nedavno, do Domo-vinskog rata, bio u funkciji križa za ukop na mjesnom groblju u Malom Stonu.¹⁴

Povezan s malostonskim primjerom je moćnik sv. Pankracija (XLIII.), iz Moćnika dubrovačke prvostolnice, i njegova stilska analiza razriješiće dataciju malostonskog primjera.¹⁵ Radi se o uobičajenom tipu gotičkog moćnika noge u šiljastoj cipelici prekrivenoj geometrijskim ornamentom. Uzduž okomite vrpce četiri su arhandela, iskucana po istoj matrici kao na većem broju križeva u dubrovačkom kraju, o čemu će poslije biti više riječi. U gornjem dijelu moćnika nalazi se ovalni grb izveden u tehnici emajla s crvenim i modrim gredama vlastelinskog roda Menčetić (*Mence*) s natpisom: "QVESTA RELIQVIA FECIT FIERI GRVBE DI MENCIA. Na gornjoj strani, poklopcu, iskucan je medaljon s likom istog arhandela s natpisom: "+RELIQVIA DE. PANCATO". *Grube Junii de Mence* bio je prilično imućan. Godine 1362. pristao je da uveze 300 salmija žita iz Apulije. Brod (*navigum*) koji je pripadao njemu i Marinu Beneši, poslan je godine 1367. da kupi žito u Apuliju. Grube Menčetić je 1363. i 1367. godine stekao čast kneza, i već je s pedeset godina bio članom Malog vijeća.¹⁶ Taj Grube Junijev Menčetić je sastavio svoju oporuku 10. ožujka 1371., gdje ostavlja 80 perpera za izradu moćnika za Crkvu sv. Vlaha na Placi. Nadalje ostavlja: "(...) volo qual fiat una reliquia de pp (perperi) 80 Ecclesiae Sancti Blasii de Platea dimitto monasterio fratrum minorum missas pp 1000 et predicatoribus pp 1000 (...)" ; nadalje, ostavlja novac za izradu ostakljenih prozora u dominikanskoj crkvi: "(...) dimitto ducatum 50 pro fiendis fenestris vitreis post altarem magnum ecclesiae fratrum Prodecicatorum(...)", svakom ženskom samostanu u gradu Dubrovniku po pet perpera, svakom samostanu u okolici po 6 groša, samostanu u Stonu: "(...) pro Ecclesia fratrum Minorum de Stagno pp100"; spominje svoju sestru Gaju, svoju majku Franu, ženu Dekustu i sina

11 Fisković 1985, str. 110; Lupis 1996, str. 88; Lupis 2000a, str. 168 – 183; Lupis 2000b, str. 255 – 265; Lupis 2010a, str. 1 – 32.

12 Rebić 2005, str. 1079 – 1134; Lupis 2009, str. 733 – 747; Zastrow 1999, str. 85 – 112; Zastrow 2009, str. 1–343.

13 DAD, *Diverse memorie dell'anno 1751.*, str. 80.

14 Lupis 1995A, str. 644–654. Ovo gotičko raspelo premješteno je u akciji sklanjanja umjetnina s prvih linija bojišnice u jesen 1991., kada je srpsko–crnogorski agresor došao nadomak Malom Stonu.

15 Lupis 2007, str. 355 – 377.

16 Mankhen 1960, str. 337.

Matu, te svoje dvije rukopisne knjige.¹⁷ Srećom, moćnik je točno datiran uz pomoć vlasnikove oporuke i treba ga smjestiti u sedamdesete godine XIV. stoljeća. U Crkvi sv. Vlaha u Babinu Polju, a možda iz starije Crkve sv. Pankracija, potječe i raspelo s istim motivom anđela; s bivšeg benediktinskog dobra, iz crkve sv. Trojice na Šumetu, još jedno raspelo ima lik anđela kao na moćniku noge sv. Pankracija.

U crkvi sv. Ane u Malom Stonu, gdje je Grubin brat Marin 1366. bio knez, kako smo već naveli, nalazi se još jedno raspelo s istim anđelom. Izvan dubrovačkog područja ovoj skupini romaničke plastike pripada raspelo iz crkve sv. Šime u Zadru, koje je, međutim, u XVI. i XIX. stoljeću popravljano, pa raspelo Alde Giuliani u Trstu i *pala d'oro* iz Caorlea.¹⁸ Grubin otac svoje je bogatstvo zasnovao na trgovini solju, što ju je nabavljao s otoka Krfa.¹⁹

Grubin sin Mato (*Matheus*) *de Mence* bio je krajem godine 1381. uhićen zajedno s Marinom (*Marinus*) *de Calich* i Klementom (*Clemens*) *de Bona* zbog paleža kuće Andrije (*Andreassa*) *Dobre de Binicola*. Krajem srpnja iste godine osuđen je na smrt i pogubljen zajedno sa svojim sudionicima. Njegovo delinkventno ponašanje ne mora ni najmanje čuditi nakon čitanja očeve oporuke prepune formula o skrbništvu i o nesposobnosti nasljeđivanja imovine ovoga uglednog patricijskog roda.²⁰

Najvjerojatnije je da je moćnik noge sv. Pankracija bio izrađen uskoro po smrti Grubinoj, jer ga spominje apostolski vizitator Giovanni Francesco Sorman u svojoj vizitaciji iz godine 1575., nabrajajući među ostalim moćnicima u crkvi sv. Vlaha: “*Pes Sancti Pancratij argegenteo ut supra coopertum.*”²¹ U popisima sačuvanima u seriji XIV. Državnog arhiva u Dubrovniku nakon godine 1721., kada su moći iz dominikanskog samostana prenesene u novi prvostolni Moćnik, ovaj se moćnik navodi isto kao i u suvremenim popisima.

Uz ovaj moćnik treba vezati, kako smo već rekli, cijelu vrlo zanimljivu zlatarsku skupinu, a to je prije svega križ iz crkve sv. Ane u Malom Stonu, što se vjerojatno prije čuvao u crkvi sv. Antuna Opata, kako se može zaključiti na temelju vizitacije stonske biskupije iz godine 1751.²² Malostonsko gotičko razvedeno raspelo s lepezastim završetcima hasta križa, s prednje

strane ima iskucan Kristov korpus, glave blago nagnute udesno, izvijenog tijela, bogato nabrane perizome i rastavljenih nogu. Malostonsko raspelo posjeduje “bizantsku krivulju”. Dok je Zapad ponajprije inzistirao na samoj činjenici smrti, u bizantskom likovnom prikazu mrtvog Krista prethodilo je postupno grčenje i lelujanje još živa pribijena tijela. Tako se u XI. stoljeću formira manira da se Kristovo tijelo prikazuje s grudima savijenim udesno, a bokom ulijevo, formirajući jasno ocrtanu krivulju, koja se razvija od relativno blage u XI. stoljeću, pa izrazitije u XII. st., sve do manire pretjerane napetosti XIII. i XIV. stoljeća. Na malostonskom primjeru, kao i na svim ostalim primjerima dubrovačkog kraja Kristu su noge pribijene s dva čavla, prema bizantskoj ikonografiji, razlikujući se od gotičke invencije XIII. stoljeća.²³ Sve te odlike, kao i kasnije nabrojene govore o morfološkim utjecajima bizantske umjetnosti na romanički i gotički sloj zlatarstva na dubrovačkom području. No, vratimo se stonskom raspelu, gdje Kristu kosa, bogato uvijena, pada niz ramena, stvarajući specifični dinamični detalj, kontrapostiran krivuljom tijela. Bočno su smješteni likovi evanđelista. Podloga križa ukrašena je iskucanim sumarnim vitičastim ornamentom. Na stražnjoj strani na križištu iskucan je tvrdo modeliran lik sv. Vida s palmom mučeništva u desnoj ruci. Bočno je natpis pisan gotičkom majuskulom: S. VITVS. Na podlozi pločice istokračnog križa na kojoj je iskucan sv. Vid ugravirana je vinova lozica. Na tročetvrtinskim lepezastim krajevima križa bočno od sv. Vida nalaze se Bogorodica i sv. Ivan, a na preostala dva polja smjestio se ponovljeni lik arhandela s knjigom, kao i na prednjoj strani i na moćniku sv. Pankracija.

Križ iz crkve sv. Trojstva u Šumetu (pripadala je benediktinskom samostanu na otoku Lokrumu)²⁴ ima na prednjoj strani iskucan elegantni Kristov korpus i bočno lik Gospe poput malostonskog primjera. Bočni lik sv. Ivana je izgubljen i njega mijenja lik arhandela s knjigom. U gornjoj trilobi iskucan je lik orla sv. Ivana, istovjetan s malostonskim, a simbol sv. Marka nije isti. Na stražnjoj strani križa na menzoli je Kristov lik. Bočno su simboli sv. Marka (istovjetan onome s prednje strane) i sv. Luke, koji pripadaju nekom drugom kompletu matrica. U gornjoj se trilobi ponavlja simbol sv. Ivana, a u donjoj arhandeo s knjigom. Repertoar likova s križa iz Šumeta je siromašniji, a malostonskom je primjeru oblikom i bogatstvom likova najbli-

17 Lupis 1995a, str. 470.

18 Lupis 1995a, str. 644–646.

19 Mankhen 1960, str. 121, 337, 341.

20 Mankhen 1960, str. 341.

21 Fisković 1969, str. 332.

22 Lupis 2000a, str. 168 – 171.

23 Fučić 2001, str. 196, 197.

24 Ostojić 1964, str. 424; Lupis 1995a, str. 470; Lupis 2009 a, str. 355–366; Lupis b, str. 317 – 332.

ži ophodni križ iz crkve sv. Vlaha u Babinu Polju.²⁵ Krist je na mljetskom križu iskucan po istoj matrici, a u gornjem lepezastom završetku hasta križa isti je simbol sv. Ivana; bočno je lik Bogorodice s romaničkom grimasom – različit od malostonskog križa. Sv. Ivan je u osnovi jednak, samo je medaljon s prikazom konjanika s grbom (želja naručitelja?) viđen dosad samo na Mljetu i blizak je sfragističkim primjerima iz Državnog arhiva u Dubrovniku. Riječ je o omiljenom viteškom prikazu s konjem u kasu. Na križištu stražnje strane iskucan je lik žalosne Gospe, a bočno je lik sveca s knjigom i pastoralom (sv. Nikola?) i lik na prijestolju (Krist?). U gornjoj i donjoj trilobi ponavlja se isti lik arhanđela s knjigom u dvojakoju funkciji (anđeo sv. Mateja ili romanički ikonografski ansambl opreme raspela – apokaliptični arhanđeo).

Isti lik arhanđela nalazi se na poznatom raspelu iz zadarskog Sv. Šime, jednom popravljen 1528. i potom opet u XIX. stoljeću.²⁶ Sa staroga križa sačuvani su simboli sv. Ivana, lik arhanđela s knjigom – koji su se u kopiji iz XVI. stoljeća replicirali na stražnju stranu križa, gdje se na križištu smjestio lik sv. Stjepana (stari titular crkve sv. Šime). Bočno s prednje strane smješteni su simboli sv. Luke i sv. Marka bliski simbolima na šumetskom križu. Skupina umjetnina iz dubrovačkog kraja s prepoznatljivim likom arhanđela povezuje se sa zlatnom palom iz grada Caorle u Italiji.²⁷ Na tom značajnom spomeniku talijanskog zlatarstva, koji se prvi put susreće u povijesnim izvorima kao dar kraljice Cipra Katarine Kornaro godine 1488., sastavljenom od pet polja i vidljive višeslojnosti, gdje se prepleće stariji sloj iz XIII. i novi iz XIV. stoljeća, zamjećuje se lik arhanđela dubrovačke skupine. Središnja tri polja imaju gotički karakter, a dva bočna, s likovima arhanđela Gabrijela i Bogorodice *Orans*, okruženih medaljonima s grčkim siglami, posve su bizantski, te ponavljaju prikaze s mletačke zlatne pale i mozaika crkve sv. Marka, kako predlaže talijanski povjesničar Cuscito. Talijanski povjesničari umjetnosti nisu mogli povezati takve dvije posve različite stilske cjeline na istoj pali zbog pretpostavke da bizantske reljefe treba povezivati s XIII. stoljećem i slijevanjem velike množine opljačkanih predmeta nakon pada Carigra-

da. Talijanski povjesničari ni kod ove umjetnine nisu suglasni o preciznijoj dataciji i mjestu nastanka, hipotetički objašnjavajući nastanak ove umjetnine uz transformaciju jadranskog zlatarstva iz likovnih i estetskih kanona bizantske umjetnosti k likovnosti mletačkog, odnosno zapadnoga likovnog kruga. Dopadljivost duboko ukorijenjene bizantske likovne komponente i velike zlatarske tradicije govore u prilog dugovječnosti ikonografskih shema na jadranskim prostorima i isto tako vitalnosti paleološkog likovnog utjecaja.

Upravo ovaj profinjeni helenizirajući lik arhanđela s pale iz Caorlea valja povezivati s paleološkom renesansom, kada se ponovno rascvjetala bizantska umjetnost, o čemu najzornije svjedoči srebrni okov ikone Bogorodice Spasiteljice Duša iz crkve Bogorodice Perivleptos u gradu Ohridu.²⁸ Ta impozantna ophodna ikona s likom Isusa Krista Spasitelja Duša okovana je s obje strane luksuznim srebrnim okovom s likovima starozavjetnih proroka. Snažan volumen, čistoća linije i likovna vrsnoća odaju umjetnika najviše razine.

Talijanski i hrvatski likovi posjeduju blago omekšanu anatomiju, što nastaje trošenjem matrica i još jednom govori u prilog importu matrica iz Bizanta, odakle je unos u Caorle i Mletke potaknuo kreiranje cjelovitoga ikonografskog repertoara za potrebe zapadne liturgije. Slobodna varijanta arhanđelova lika nalazi se na poznatom srebrnom križu opatice Ade Giuliani, sada čuvanome u riznici tršćanske prvostolnice, s točnim nadnevkom u natpisu u crnom emajlu: “MCCCLXXXIII DONNA ALDA ÇULIAN”.²⁹ Bliski u ponekim detaljima su i ophodna raspela iz crkve San Simon u Valladi u Italiji, datirano u XIII. stoljeće, te raspelo iz San Tommasa Agordina nedaleko od Belluna, potvrđujući tradiciju i predloške *bizantineggiante* likovne inspiracije, koji su kolali u jadranskom bazenu u duecentu i trecentu.³⁰ Toj drugoj skupini raspela bliskih dubrovačkoj skupini (prije svega po matrici za iskivanje Kristova korpusa) – ali, moramo naglasiti, i različitih – pripadaju raspela iz Bakra, Sukošana, Pašmana, Paga i Novigrada³¹ te raspelo iz Cingolija u okrugu Troviggiano pripisano mletačko–markeškom kulturnom krugu kraja XIV. stoljeća, kao i raspelo iz Feltrea.³²

Dubrovačka skupina koja je, po svojoj kakvoći, kao i po likovnim značajkama, izdvojena od zadar-

25 Lupis 1995a, str. 225.

26 Jakšić, Tomić 2004, str. 140–141. Autori donose svu stariju literaturu i ophodno raspelo Bratovštine Bezgrešnog začeca datiraju u XIV. st. s popravkom iz 1528., bez navođenja popravka iz XIX. st., kojem dugujemo veći dio srebrne oplate na prednjoj strani ophodnog raspela.

27 Cuscito 1992, str. 100, 104.

28 Balabanov 1995, str. 71–76, 191–194.

29 Gaberscek 1992, str. 68–69.

30 Spiazzi 2004, str. 144–147, 153–155.

31 Kovačević, 2005, str. 17–28; Jakšić, Tomić 2004, str. 130–137.

32 Montevicchi 2001, str. 92, 94.

sko–venetske govori o intenzitetu i likovnoj cjelovitosti ansambla matrica. Tako se može reći da se u slučaju dubrovačke skupine, s najgušćom koncentracijom sačuvanih primjera, dolazi do spoznaje o iznimnoj važnosti Dubrovnika kao onodobnog zlatarskog središta ovog dijela Europe i ujedno točke križanja likovnih utjecaja kršćanskog Istoka i Zapada. Malostonsko ophodno raspelo iz ove skupine odskaje originalnim likovnim rješenjem, što je nastalo kao plod inventivnosti domaćeg srednjovjekovnog zlatara.³³

U Malom Stonu se u župnoj crkvi sv. Antuna Opata čuva gotičko ophodno raspelo od bakrenog lima. Na prednjoj strani na križnoj pločici iskucan je Kristov korpus s neproporcionalno prekrivenim nogama na *supadeneju*. Bočno nedostaje lik sv. Ivana s lijeve strane, a na desnoj je sačuvan lik Gospe još romaničke stilizacije iz kompozicije *Deisis*. U gornjoj trilobi je lik arhanđela s kadionicom i u donjoj arhanđeo s *kerameikosom* – po još romaničkom ikonografskom sklopu oblikovanja raspela. Na stražnjoj strani je smješten lik Krista *Maestas Domini* – s četiri tetramorfa.

U crkvi sv. Andrije na Pilama (*San Andrea degli orti*, još zvane *San Andrea in Borgo*), sijelu drevne prigradske župe, čuva se ophodno raspelo likovno i vremenski vrlo blisko stonskom, ali će ono biti usko povezano s primjerom ophodnog raspela iz Dube Stonske. Prikaz *Maestas Domini* iskivan je po gotovo istoj matrici na oba raspela iz Malog Stona i Dubrovnika. Usadnik obaju raspela je cjevast, nodus spljošten i gladak, a figuralni reljefi su bliske likovnosti.³⁴ No stonsko raspelo vrlo je srodno ophodnom raspelu iz župne crkve u Basseglia u talijanskoj pokrajini Veneto–Friuli i datiran je u sredinu XIV. stoljeća, koje u osnovi pripada mletačkoj *koiné*, a kroz istu prizmu treba gledati i nabavu za župnu crkvu sv. Antuna Opata u Malom Stonu, planski sagrađenom naselju.³⁵ Malostonsko raspelo treba datirati u blisko vremensko određenje talijanske usporednice, dakle sredinu XIV. stoljeća.

U crkvi sv. Nikole u Stonskoj Dubi čuva se ophodno raspelo od iskucanog pozlaćenog lima. Na pelješkom križu u bakrenom pozlaćenom limu iskucan je Kristov lik još uvijek pod snažnim romaničkim utjecajem. Bočno su likovi Gospe i sv. Ivana nejednake kakvoće. U gornjoj trilobi je simbol sv. Ivana, a u donjoj arhanđeo s *kerameikosom* po romaničkoj ikonografiji.

Specifičan prikaz kovrčave kose likove s ovog raspela čini prepoznatljivima. Na stražnjoj strani na križistu smjesito se *Maestas Domini*, na gotičkoj menzoli. Bočno je kvalitetan Gospin lik, koji je nadomjestio jedan prikaz tetramorfa, potvrđujući činjenicu kako je na raspelu došlo do naknadnih intervencija. Simbol sv. Marka je izokrenut i očito je za popravak ovog raspela korišten medaljon s nekog drugog raspela. U gornjoj i donjoj trilobi nalaze se dva arhanđela, od kojih jedan nosi kadionicu. Zanimljiva je činjenica kako ophodno raspelo nema cjelovit repertoar pločica i da je pločica s Gospinim likom naknadno nabavljena, a to je, kako smo već ranije rekli, ona lošija inačica s likom Gospe, što upućuje na domaću radionicu.

U franjevačkom samostanu Male braće u Dubrovniku čuva se ophodno raspelo nastalo po istim matricama. Taj zanimljiv gotički križ pretrpio je znatne izmjene u XVII. stoljeću. Na prednjoj strani novi Kristov korpus izliven je po baroknom uzoru, bočni Gospin lik lošije je kakvoće i blizak je drugom lošijem reljefu Gospe na dupskom križu, a sv. Ivan je sačuvan. Lik Boga Oca u gornjoj trilobi je nov, a u donjoj je sačuvan prepoznatljiv morelijanski detalj – lik arhanđela kovčave kose s knjigom (simbol sv. Mateja?). Na stražnjoj strani na križistu nalazi se novi lik Gospe s Kristom, iz XVII. stoljeća, uz bočne likove sv. Ivana i Gospe u prikazu *Deisis*. Simbol sv. Ivana i arhanđeo s knjigom su izvorni. Usadnik je gladak, sa spljoštenim nodusom urešenim jedino središnjim spojem, kao i na dupskom i cavtatskom primjeru. Popravci su obavljani vjerojatno u XVII. stoljeću uz pomoć matrica masovno rađenih ophodnih križeva. Dubrovački križ znatno je lošije sačuvan i siromašnijeg je repertoara, za razliku od zadarskog primjera, ali je iskivan po mnogo oštrijim matricama, za razliku od ophodnog raspela koje potječe iz župne crkve u Dračevcu kraj Zadra. Zadarsko raspelo se u posljednjoj objavi povezuje s mletačko–friulanskim zlatarstvom XV. st.³⁶ Repertoar na prednjem dijelu križa iz Dračevca u cjelini je sačuvan, samo je Gospin lik izrađen po drugoj matrici, za razliku od pelješkog primjera. Potpuno je sačuvan ikonografski repertoar na poleđini, gdje se također nalazi prikaz *Maestas Domini*. Usadnik je nešto bogatije urešen motivom “ribljeg mjehura”.

U župnoj zbirci u Cavtatu čuva se najbolje sačuvani križ ove skupine, precizno iskucanih detalja, koji upućuju na postojanje kvalitetne matrice. Zadarski križ je u objavi Ive Petriciolija bio pripisan zadarskom zlatarstvu XIV. stoljeća, dok je u objavi Nikole Jakšića

33 Lupis 2000b, str. 262.

34 Lupis 2000a, str. 174; Lupis 2001, str. 381 – 396; Lupis 2001, str. 381 – 396; Lupis 2009a, str. 733 – 747.

35 Caselli 2006, str. 400, 445.

36 Jakšić, Tomić 2004, str. 185 – 186.

ća i Radoslava Tomića bio neargumentirano datiran u XV. stoljeće; tri ophodna križa s dubrovačkog područja svjedoci su rasprostranjenosti određenih tipova matrica za iskivanje reljefa koje treba bez ikakve dvojbe datirati u XIV. stoljeće. Carlo Grubascek skupinu iz talijanske pokrajine Veneto–Friuli datira u XV. stoljeće. Ophodni križ iz Zuglia, koji potječe iz crkve San Pietro di Carnia, pripisuje radionici udineškog zlatara Nicollò di Lionella, a drugo ophodno raspelo iz udineške crkve San Pietro Martire udineškoj radionici XV. stoljeća.³⁷ U Museo Diocesano u Pordenoneu i u župnoj crkvi u Pradipozzu čuvaju se dva raspela iz *bottegha veneto–friulana*, od kojih se prvo datira u kraj XIV. i početak XV. st., a drugo u XV. st.³⁸

Talijanski povjesničar umjetnosti i specijalist za zlatarstvo Oleg Zastrow iz Coma obradio je lombardsku skupinu, kojoj po svemu sudeći pripada i pelješki križ, i sve primjere smješta u XIV. stoljeće. Središte lombardske skupine tvori pet pozlaćenih bakrenih ophodnih križeva, koji se danas čuvaju u Castello Sforzesco.³⁹ Lombardska skupina, za razliku od primjera iz pokrajine Veneto–Friuli, poput prije spomenutih i inih iz Trsta⁴⁰, Spiliberga⁴¹, crkve San Michele Archangelo iz San Daniele del Friuli, nije shematizirana, nego je slobodnija u izražavanju gotičkog stila i oslobođena bizantske hijeratičnosti. Stječe se dojam kako je dubrovačka skupina bliskija lombardskoj skupini ophodnih raspela od one iz pokrajine Veneto–Friuli, što se najljepše odražava u oštini iskivanja likova i brojnosti detalja. Ta bliskost je prepoznatljiva s raspekom iz župne zbirke u Cavtatu i s ophodnim raspekom iz župne crkve San Giorgio a Varenna (Lecco) sul Lario, koji su očito nastali po matricama iz iste radionice, a Oleg Zastrow datira talijanski primjer u XIV. stoljeće.⁴² Isto tako cijeli niz figuralnih prikaza iz Dube Stonske potječe iz iste radionice: simboli sv. Ivana, Gospe, arhanđela s kadionicom i *keramiekiosom*. Prepoznatljive kovrčave frizure arhanđela na dupskom primjeru su oštre. Svakako, dubrovačku je skupinu opravdanije povezivati s lombardskom, kao ilustrativni povijesni okvir, za kasnije XV. stoljeće, tijekom kojeg su mnogobrojni notari i zlatari iz raznih gradova sjeverne Italije boravili u Dubrovniku: Francisci de Pergamo

(Bergamo) aurificis (1445.),⁴³ Ser Albertus Bono olim Thome de civitatis Belluni (1407.),⁴⁴ Ser Mellinus de Schitiis de Cremona (1430.),⁴⁵ Ser Benedictus de Schieriis de Prato (1430.),⁴⁶ Ser Egidius de Jugo de Cremona olim notarius et cancellarius secretarius magnifice comunitatis Ragusii,⁴⁷ Ser Anthonius Delamaldura de Pergamo cancellarius Ragusii (1401.),⁴⁸ Ser Pasquinus del Bruno de Cremona olim cancellarius communis Ragusii tempore epidemie defunctis (1437.),⁴⁹ Ser Andreas de Bononia (Bologna) olim notarii et cancelarii comunis Ragusii (1400.),⁵⁰ Ser Johannes de Uguzobinus de Armino olim notarius et cancellarius comunis Ragusii (1454.),⁵¹ Dalphimus quondam Poli di Tayabobus de Cremona notarius et cancellarius secretarius magnifici comunitatis Ragusii (1449.),⁵² Magister Salvettus de Ferraria lanifex et habitator Ragusii (1420.).⁵³ Poznata je i povijesna vijest kako je milanski Barnaba Visconti u XIV. darovao crkvu sv. Vlaha oltarom sv. Ambrozija, a valja naglasiti kako se u Moćniku dubrovačke prvostolnice čuva moćnik glave sv. Gervazija (LIX.), milanskog zaštitnika.⁵⁴ Da enigma podrijetla bude složenija, pelješki križ potječe iz crkve sv. Nikole u Dubi Stonskoj, koju je sagradio Henrik Gaecanus Drangolis iz Mantove 1464. godine.

Svakako, svenazočnost kulturnih veza i u najudaljenijim kutcima dubrovačkog kraja još jednom posvjedočuje o intenzivnim kulturnim i političkim vezama hrvatske obale i talijanskih pokrajina. Po svemu sudeći, dubrovačka skupina evidentno je povezanija s lombardskom skupinom i tu se treba složiti s mišljenjem Olega Zastrowa, talijanskog povjesničara sakralnog zlatarstva. Treba dodati kako se zasigurno u Hrvatskoj nalazi još cijeli niz dosad neuočenih križeva iz ove skupine. Tako se u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu nalazi ophodno raspelo (avers i revers – danas rastavljenoga gotičkog križa), iznimne kakvoće i blisko lombardskoj skupini. Sustavnim pregledom muzejskih zbirki i crkvenih riznica svakako će se broj

37 Grubascek 1992, str. 72 – 75.

38 Caselli 2006, str. 401 – 402, 445 – 447.

39 Zastrow 1978, str. 225 – 224; Zastrow 1979, str. 307 – 338; Zastrow 1993, str. 30 – 47.

40 Cuscito 1970, str. 169.

41 Mariacher 1979, str. 50.

42 Zastrow 1984, str. 249 – 250.

43 DAD, Testamenta Notarie (dalje T.N.) 13., 213–213': "Marina filia magistri Mathie Rosso fenestrarii civis Venetiarum et uxor Francisci de Pergamo aurifis."

44 DAD, T.N., 9, str. 87.

45 DAD, T.N., 12, str. 183'–185'.

46 DAD, T.N., 11, str. 217'–218'.

47 DAD, T.N., 14, str. 107'–109.

48 DAD, T.N., 8, str. 271–272'.

49 DAD, T.N., 13, str. 16'–19'.

50 DAD, T.N., 8, str. 138'–139.

51 DAD, T.N., 15, str. 100–100'.

52 DAD, T.N., 14, str. 124.

53 DAD, T.N., 11, str. 29–29'.

54 Lupis 2008, str. 119–130.

raspela iz ove skupine u Hrvatskoj povećati.

Među brojnim liturgijskim predmetima u župnoj crkvi sv. Vlaha čuva se veliko ophodno raspelo sa složenim kvadrilobnim poljima. Nažalost, kao i mnogi drugi liturgijski predmeti, i ovaj je impozantan gotički križ pretrpio brojne promjene. Na prednjoj strani raspela nalazi se Kristov lik, na raspelu koji simbolizira *lignum vitae* – Stablo života.⁵⁵ Raspelo je izgubilo ukrasne nosače traka, usadnik, glavice anđela i Kristov korpus; nadomjestio ga je stonski zlatar Vincenzo Caenazzo sredinom XIX. stoljeća novim, neobaroknim, poput onog iz župne crkve Pomoćnice Kršćana u Orebiću.⁵⁶ U gornjoj složenoj hasti križa iskucan je simbolični prikaz euharistije – Pelikan (simbolični Krist), koji svojom krvlju hrani ptiće.⁵⁷ Četiri ptica u gnijezdu upravljena su prema pelikanu raskriljenih krila, a gnijezdo podržavaju četiri stilizirana cvijeta. U donjoj hasti smješten je simbol prvog Adama – iz čije lubanje izranja križ. Prema srednjovjekovnoj legendi Eva je, podučena od arhandela Mihovila, na Adamovu grobu posadila grančicu sa Stabla Dobra i Zla. Izraslo stablo kralj je Salamon presadio u hramski vrt; poslije je posječeno i bačeno u ribnjak Bethzedu, a potom izvučeno kako bi se od njega izdjeljao Kristov križ. Krist se, također u vezi s obredom krštenja, stavlja i u paralelu s Adamom. Paralela Adam – Krist zauzima značajno mjesto već u teologiji svetoga Pavla.⁵⁸ Bočno od danas novog Kristovog korpusa smješteni su likovi *Deisisa* – Gospe sklopljenih ruku i sv. Ivana, iskucanih iznad biljnog ornamenta, koji simbolizira *lignum vitae*, izvedeno u tehnici punciranja i iskucavanja. Na stražnjoj strani križa nalaze se tetramorfi, simboli evanđelista. Naime, svaki simbol vezan je uz određenog evanđelista. Bik je simbol sv. Luke, jer Luka Evanđelje započinje Zaharijinim žrtvovanjem volova. Evanđelje po Marku na samom se početku bavi naučavanjem sv. Ivana Krstitelja i glasom koji je u pustinji rikao poput lava. Matejevo evanđelje započinje s Kristovim rodoslovljem i stoga je njegov znak ljudski lik. Simbol sv. Ivana je orao, jer je sv. Ivan pogled upirao u svjetlo Božje, a po onodobnom vjerovanju samo je orao mogao gledati u sunce. Tetramorfi se nalaze i u Knjizi Otkrivenja.⁵⁹ Tetramorfi sa stonskog križa iskucani su s mnogo detalja i uz primjenu nekoliko zlatarskih tehnika. Prikazi simbola sv. Marka i sv.

Luke odaju iznimnu likovnu vrsnoću, a konzervativni romanički prikaz Gospe s Kristom nad gotičkom menzolom odaje snažnu arhaičnu crtu dubrovačkog zlatarstva XV. stoljeća, potvrđujući činjenicu kako su domaći zlatari u nedostatku kompleta matrica posezali za arhaičnim likovnim rješenjima.

Stonsko raspelo nastalo u domaćim dubrovačkim radionicama XV. stoljeća valja usporediti s dva primjera s otoka Korčule, iz Blata i Žrnova.⁶⁰ Alena Fazinić križ iz Blata smješta u polovicu XV. stoljeća, a po vrsnoći izrade pripisuje ga domaćem majstoru iz nekog većeg središta, a križ iz Žrnova zbog svoje rustičnosti, stilskog zakašnjenja i ikonografske netočnosti pripisuje mjesnom zlataru druge polovice XV. stoljeća. Autor rada smatra kako se u blatskom primjeru radi o mletačkom importu prve polovice XV. stoljeća, a ne o domaćem radu, na što upućuje visoka kakvoća zlatarske izvedbe i sačuvan komparativni materijal – raspela u Motovunu, u crkve San Giovanni in Bragora i u crkvi Santi Geremia e Lucia u Mlecima.⁶¹

U crkvi sv. Trojice na Mljetu čuva se ophodno raspelo s kratkim usadnikom, nodusom u obliku spljoštene jabuke, a na prednjoj strani nalazi se Kristov korpus i simboli evanđelista u trilobama, iskucani po matricama nejednake kakvoće. Simboli sv. Ivana i sv. Marka iskucani su po gotovo istoj matrici kao i likovi s ophodnog križa iz crkve sv. Vlaha u Stonu, datiranog oko sredine XV. stoljeća. Sa stražnje strane na križištu iskucan je plastični lik Gospe s Kristom u naručju i bočni likovi sv. Vlaha s prikazom grada Dubrovnika, bliskim onom s dubrovačkih minci, te sv. Nikole i sv. Martina u trenutku davanja polovice plašta prosjaku. Donja triloba nedostaje. Stilski detalji, kao što je prikaz anđela nad kojim stoji Gospa antikizirajućeg lica, anatomski detalji konja sv. Martina i simbola evanđelista upućuju na zaključak kako je mljetsko raspelo nastalo krajem XV. i početkom XVI. stoljeća u radionici zlatara koji je koristio nekoliko matrica sa starijeg raspela iz Stona.⁶²

U istoj crkvi sv. Vlaha čuva se ophodno raspelo izrazitih gotičkih stilskih odlika, a na osnovi likovnih kvaliteta trebalo bi se datirati u kraj XIV. st.⁶³ Na prednjoj strani križa pričvršćen je otežali Kristov korpus prepoznatljive gotičke modelacije, kojemu na robu-

55 Ransom 2008, str. 133 – 142.

56 Lupis 1995b, str. 123 – 131.

57 Hainz – Mohr 1995, str. 279.

58 Heinz – Mohr 1995, str. 22 – 23; Schneider 1991, str. 3 – 4; Eliade 2006, str. 191 – 192.

59 Heinz – Mohr 1995, str. 330 – 332.

60 Fazinić 1986, str. 35 – 40; Gagro 1995, str. 119 – 120; Fazinić 2004, str. 193 – 225; V. B. Lupis 2010c, str. 40.

61 V. B. Lupis 2000a, str. 178; V. B. Lupis 2010c, str. 32.

62 V. B. Lupis 1995a, str. 647–648.

63 Autor je ispravio svoje ranije mišljenje kako se radi o raspelu s kraja ili početka XV. stoljeća (vidi: V. B. Lupis 2000a i V. B. Lupis 2000b).

snoj glavi nedostaje izvorni svetokrug. U lepezastim završecima hasti križa bočno se nalaze prikazi Gospe i sv. Ivana u postavci *Deisis*. Završetci hasta križa iskivani su po posve drugim matricama, još nose gestikulaciju romaničke inspiracije. U gornjem lepezastom završetku haste raspela prikaz je Krista Svevladara, koji nosi križni svetokrug, umjesto prikaza Boga Oca. Reljef Krista Svevladara vrlo je sugestivni i premda je iskivan po istrošenoj matrici, odaje visoku kvalitetu predloška. U donjem lepezastom završetku nalazi se iznimno plastičan prikaz Adamove lubanje. Srebrni lim koji prekriva prednji dio ophodnog raspela iskivan je po matrici kružnog motiva grančica što uokviruju kvadrilob sa stiliziranim češerom. Isti lim se nalazi u Moćniku dubrovačke prvostolnice na moćniku noge sv. Nereja XLVIII.), datiran u XIV. stoljeće, a isti se motiv nalazi i na moćniku noge sv. Zenobije (XII.). Na moćniku noge sv. Nereja nalazi se figuralni prikaz mladolikog sveca koji je po likovnoj vrsnoći blizak likovnosti stonskog raspela.⁶⁴ Na stražnjoj strani ophodnog respela na križištu nalazi se elegantni prikaz Gospe s Kristom, obavijene teškim plaštem, i u tipičnom gotičkom kontrapostu. Tetramorfi u lepezastim završecima hasti križa iznimne su vrsnoće i plasticiteta. Kao i na prednjoj strani ophodnog raspela podloga je srebrni pozlaćeni lim s motivom vjenčića fitomorfnog ukrasa uokolo kvadribola s češerom u sredini. Kvalitetno srebrno pozlaćeno raspelo ima jednostavan bakreni usadnik s nodusom u obliku spljoštene jabuke. Svakako, radi se o raspelu nastalom u dubrovačkoj radionici zasad nepoznatoga gotičkog zlatara s kraja XIV. stoljeća. Raspelo je sredinom XIX. stoljeća bilo popravljano, ali je zadržalo izvorni raspored medaljona i može mu se likovno prisposodobiti škrinjica – moćnik sv. Zoila iz Zadra, nastao krajem XIV. stoljeća. Ovaj je moćnik koji se sada čuva u Stalnoj izložbi crkvene umjetnosti u Zadru, koji je pripadao Sv. Mariji Velikoj, bogat po broju figuralnih prikaza svetaca, iz razdoblja za koje smo zakinuti zbog uništenja brojnih srebrnih pala, jedini usporedni primjer srodne figuralnosti, koji potvrđuje datiranje stonskog raspela.⁶⁵ Moćnik sv. Zoila je najkvalitniji zadarski rad s kraja XIV. stoljeća, uz Škrinju sv. Šimuna, s plastično oblikovanim svetačkim likovima; čak su i simboli tetramorfa prilično bliski, i to najviše simbol sv. Luke s plastičnim rebrima i oblikom rogova. Svakako, ovo raspelo treba vezati uz nepoznatog dubrovačkog go-

tičkog zlatara iz čije radionice potječe veći broj moćnika u dubrovačkoj prvostolnici, ali gdje je samo na jednom moćniku sačuvan figuralni prikaz.

Dva razmatrana raspela iz crkve sv. Vlaha zasigurno pripadaju opremi stonske gotičke prvostolnice iz XIV. i XV. stoljeća i govore o iznimnoj vrsnoći crkvene opreme od plemenitih kovina onodobnog Stona.

U nedalekoj bivšoj župnoj crkvi Stonskog Polja, crkvi Gospe Luncijate, sačuvan je gotički pacifikal.⁶⁶ Izrađen je u maniri internacionalne gotike, a s dva bočna lika Gospe i sv. Ivana pripada tipu kalvarije, omiljene u kasnogotičkom europskom zlatarstvu. Na prednjoj strani pacifikala koji ima složenu kvadrilobnu bazu od pozlaćenog bakrenog lima i stupnjevani nodus spljoštenog oblika ukrašen stiliziranim fitomorfnim ornamentom, nalazi se lijevani Kristov korpus i tri simbola evanđelista; nedostaje orao, simbol sv. Ivana. Na stražnjoj strani u trilobama se nalazi stilizirani cvjetni ornament i na križištu dopojasni lik Gospe s Kristom. Bliske paralele pacifikalu iz stonske Gospe Luncijate treba potražiti: u riznici franjevačkog samostana Male braće u Dubrovniku, gdje se čuva jedan kasniji pacifikal iz XVI. stoljeća i nešto raniji iz XV. stoljeća; u zbirci župnog ureda na Lopudu, s jednim primjerom iz XIV./XV. stoljeća i drugim primjerom iz XV. stoljeća, primjeru iz Kreševa;⁶⁷ u Muzeju za umjetnost i obrt i naposljetku u Ninu.⁶⁸ Svakako se radi o iznimno omiljenom tipu križa, izuzetno raširenom i bliskih matrica za iskivanje likova na raspelu. Tako će pacifikal iz Cividalea imati simbol sv. Mateja iskucan po iznimno bliskoj matrici, kao i križ iz franjevačkog samostana Male braće u Dubrovniku. Bliske matrice za simbole tetramorfa 1693. i 1677. koristili su varaždinski majstori Mihovil i Juraj Belle za izradu gotizirajućih pacifikala.⁶⁹ Problem kolanja matrica za iskivanje reljefa isto tako je složen kao i plaketa. Likovi su se mogli ugraditi na razne liturgijske predmete i isto tako prenositi na velike udaljenosti.⁷⁰ Stonski primjer treba po svemu sudeći vezati za sjevernjačko područje, iz kojeg su novačeni vojnici na stonskim zidinama u službi Dubrovačke Republike. U Hrvatskom povijesnom muzeju čuva se pacifikal, koji je izvorno bio pektoral bliskih matrica s prednje strane križa, a datiran u XV. stoljeće.⁷¹ Ukupno četiri stonska gotička ophodna raspela iz XIV. i XV. stoljeća

64 V. B. Lupis, 2003, str. 177, 205.

65 Jakšić, Tomić 2004, str. 126 – 129. Autori donose svu stariju literaturu vezanu uz ovaj moćnik.

66 Lupis 2000a, str. 182 – 183.

67 Basler 1989, str. 154, kat. 246.

68 Domijan 1983, str. 35.

69 Lentić 1981, sl. 2 i 3.

70 V. B. Lupis, 2000a, str. 182.

71 Pavičić 1994, str. 85 – 86.

i jedan pacifikal, tipa kalvarije, iznimno su dragocjena skupina liturgijskih predmeta, na kojoj se odražavaju mnogobrojni zlatarski utjecaji na dubrovačkoga

području, svjedočeći iznova o važnosti dubrovačkog kraja u likovnim gibanjima kasnoga srednjeg vijeka.

1. Gotički križ – pacifikal (avers) iz crkve Gospe Luncijate u Stonskom Polju (foto: Z. Alajbeg)

2. Gotički križ – pacifikal (revers) iz crkve Gospe Luncijate u Stonskom Polju (foto: Z. Alajbeg)

3. Gotičko raspelo (avers) iz crkve sv. Ane u Malom Stonu (foto: Z. Alajbeg)

4. Detalj – Raspeti Krist s aversa raspela iz crkve sv. Ane u Malom Stonu (foto: Z. Alajbeg)

5. Detalj – orao, simbol sv. Ivana Evanđelista, s aversa raspela iz crkve sv. Ane u Malom Stonu (foto: Z. Alajbeg)

6. Detalj – lav, simbol sv. Marka Evanđelista, s aversa raspela iz crkve sv. Ane u Malom Stonu (foto: Z. Alajbeg)

7. Detalj – bik, simbol sv. Luke Evanđelista s aversa raspela iz crkve sv. Ane u Malom Stonu (foto: Z. Alajbeg)

8. Detalj – anđeo, simbol sv. Mateja Evanđelista, s aversa raspela iz crkve sv. Ane u Malom Stonu (foto: Z. Alajbeg)

9. Gotičko raspelo (revers) iz crkve sv. Ane u Malom Stonu (foto: Z. Alajbeg)

10. Detalj – sv. Vid, s reversa raspela iz crkve sv. Ane u Malom Stonu (foto: Z. Alajbeg)

11. Detalj – andeo, s reversa raspela iz crkve sv. Ane u Malom Stonu (foto: Z. Alajbeg)

12. Detalj – Bogorodica, s reversa raspela iz crkve sv. Ane u Malom Stonu (foto: Z. Alajbeg)

13. Detalj – sv. Ivan, s reversa raspela iz crkve sv. Ane u Malom Stonu (foto: Z. Alajbeg)

14. Detalj – anđeo, s reversa raspela iz crkve sv. Ane u Malom Stonu (foto: Z. Alajbeg)

15. Moćnik noge sv. Pankracija (XLIII) iz Moćnika dubrovačke prvostolnice (foto: Z. Alajbeg)

16. Detalj moćnika noge sv. Pankracija (XLIII) iz Moćnika dubrovačke prvostolnice (foto: Z. Alajbeg)

17. Gotičko raspelo (avers) iz crkve sv. Šime (nekada sv. Stjepan) u Zadru (fotografija preuzeta iz N. Jakšić i R. Tomić, *Zlatarstvo – umjetnička baština Zadarske nadbiskupije*, Zadar, 2004.)

18. Gotičko raspelo (revers) iz crkve sv. Šime (nekad sv. Stjepan) u Zadru (fotografija preuzeta iz N. Jakšić i R. Tomić, *Zlatarstvo – umjetnička baština Zadarske nadbiskupije*, Zadar, 2004.)

19. Gotičko raspelo (avers) iz crkve sv. Antuna Opata u Malom Stonu (foto: Z. Alajbeg)

20. Detalj – Raspeti Krist, s aversa raspela iz crkve sv. Antuna Opata u Malom Stonu (foto: Z. Alajbeg)

21. Detalj – andeo, s aversa raspela iz crkve sv. Antuna Opata u Malom Stonu (foto: Z. Alajbeg)

22. Gotičko raspelo (revers) iz crkve sv. Antuna Opata u Malom Stonu (foto: Z. Alajbeg)

23. Detalj – orao, simbol sv. Ivana Evanjelista, s reversa raspela iz crkve sv. Antuna Opata u Malom Stonu (foto: Z. Alajbeg)

24. Detalj – lav, simbol sv. Marka Evanđelista s reversa raspela iz crkve sv. Antuna Opata u Malom Stonu (foto: Z. Alajbeg)

25. Detalj – bik, simbol sv. Luke Evanđelista, s reversa raspela iz crkve sv. Antuna Opata u Malom Stonu (foto: Z. Alajbeg)

26. Detalj – anđeo, simbol sv. Mateja Evanđelista, s reversa raspela iz crkve sv. Antuna Opata u Malom Stonu (foto: Z. Alajbeg)

27. Gotičko raspelo iz župne crkve u Basseglia u pokrajini Veneto – Friuli, preuzeto iz (L. Caselli, Katalog izložbe *In hoc signo. Il tesoro delle croci*, Milano, 2006.)

28. Gotičko ophodno raspelo (avers i revers) iz crkve sv. Nikole u Dubi Stonskoj (foto: B. Gjukić)

29. Detalj – anđeo sa sferom s ophodnog raspela iz crkve sv. Nikole u Dubi Stonskoj (foto: B. Gjukić)

30. Detalj sa simbolom sv. Ivana Evadelistu s ophodnog raspela iz crkve sv. Nikole u Dubi Stonskoj (foto: B. Gjukić)

31. Detalj – *Maestas Domini* s ophodnog raspela iz crkve sv. Nikole u Dubi Stonskoj (foto: B. Gjukić)

32. Ophodno raspelo (avers) iz franjevačkog samostana Male braće u Dubrovniku (foto: B. Gjukić)

33. Ophodno raspelo (revers) iz franjevačkog samostana Male braće u Dubrovniku (foto: B. Gjukić)

34. Gotičko raspelo (avers) iz župne crkve u Dračevcu kraj Zadra (fotografija preuzeta iz N. Jakšić i R. Tomić, *Zlatarstvo – umjetnička baština Zadarske nadbiskupije*, Zadar, 2004.)

35. Gotičko raspelo (revers) iz župne crkve u Dračevcu kraj Zadra (fotografija preuzeta iz N. Jakšić i R. Tomić, *Zlatarstvo – umjetnička baština Zadarske nadbiskupije*, Zadar, 2004.)

36. Detalj – arhandeo sa sferom, s gotičkog raspela iz župne zbirke u Cavtatu (foto: B. Gjukić)

37. Detalj – orao, simbol sv. Ivana Evanđelista, s gotičkog raspela iz župne zbirke u Cavtatu (foto: B. Gjukić)

38. Detalj – anđeo s knjigom, simbol sv. Mateja Evanđelista, s gotičkog raspela iz župne zbirke u Cavtatu (foto: B. Gjukić)

39. Detalj gotičkog raspela (prikaz *Maestas Domini*) iz župne zbirke u Cavtatu (foto: B. Gjukić)

40. Ophodno raspelo (avers) iz Pordenonea, Museo Diocesano (preuzeto iz L. Caselli, Katalog izložbe *In hoc signo. Il tesoro delle croci*, Milano, 2006.)

41. Ophodno raspelo (revers) iz Pordenonea, Museo Diocesano (preuzeto iz L. Caselli, Katalog izložbe *In hoc signo. Il tesoro delle croci*, Milano, 2006.)

42. Ophodno raspelo iz Museo d'Arte Applicate u Milanu, fototeka muzeja

43. Ophodno raspelo (avers) iz pokrajine Lombardije (preuzeto iz O. Zastrow, *Croci e crocefissi Tesori dall'VIII al XIX secolo*, Milano, 2009.)

44. Ophodno raspelo (revers) iz pokrajine Lombardije (preuzeto iz O. Zastrow, *Croci e crocefissi Tesori dall'VIII al XIX secolo*, Milano, 2009.)

45. Detalj (lav, simbol sv. Marka) s ophodnog raspela iz pokrajine Lombardije (preuzeto iz O. Zastrow, *Croci e crocefissi Tesori dall'VIII al XIX secolo*, Milano, 2009.)

46. Detalj (orao sv. Ivana) s ophodnog raspela iz pokrajine Lombardije (preuzeto iz O. Zastrow, *Croci e crocefissi Tesori dall'VIII al XIX secolo*, Milano, 2009.)

47. Detalj (arhandeo sa sferom) s ophodnog raspela iz pokrajine Lombardije (preuzeto iz O. Zastrow, *Croci e crocefissi Tesori dall'VIII al XIX secolo*, Milano, 2009.)

48. Detalj (*Marija orans*) s ophodnog raspela iz pokrajine Lombardije (preuzeto iz O. Zastrow, *Croci e crocefissi Tesori dall'VIII al XIX secolo*, Milano, 2009.)

49. Gotičko ophodno raspelo iz XV. st. (avers) iz crkve sv. Vlaha u Stonu (foto: Z. Alajbeg)

50. Detalj aversa ophodnog raspela iz XV. st. s Kristovim korpusom iz XIX. st., iz crkve sv. Vlaha u Stonu (foto: Z. Alajbeg)

51. Detalj aversa ophodnog raspela iz XV. st. s prikazom pelikana koji hrani mlade, iz crkve sv. Vlaha u Stonu (foto: Z. Alajbeg)

52. Detalj aversa ophodnog raspela iz XV. st. s prikazom Bogorodice, iz crkve sv. Vlaha u Stonu (foto: Z. Alajbeg)

53. Detalj aversa ophodnog raspela iz XV. st. s prikazom sv. Ivana,

54. Detalj aversa ophodnog raspela iz XV. st. s Adamovom lubanjom, iz crkve sv. Vlaha u Stonu (foto: Z. Alajbeg)

55. Gotičko ophodno raspelo iz XV. st. (revers), iz crkve sv. Vlaha u Stonu (foto: Z. Alajbeg)

56. Detalj reversa s ophodnog raspela iz XV. st. s prikazom Bogorodice s Isusom, iz crkve sv. Vlaha u Stonu (foto: Z. Alajbeg)

57. Detalj reversa s ophodnog raspela iz XV. st., s orlom, simbolom sv. Ivana Evangelista, iz crkve sv. Vlaha u Stonu (foto: Z. Alajbeg)

58. Detalj reversa s ophodnog raspela iz XV. st., s lavom, simbolom sv. Marka Evangelista, iz crkve sv. Vlaha u Stonu (foto: Z. Alajbeg)

59. Detalj reversa s ophodnog raspela iz XV. st., s andelom, simbolom sv. Mateja Evangelista, iz crkve sv. Vlaha u Stonu (foto: Z. Alajbeg)

60. Detalj reversa s ophodnog raspela iz XV. st., s bikom, simbolom sv. Luke Evangelista, iz crkve sv. Vlaha u Stonu (foto: Z. Alajbeg)

61. Gotičko ophodno raspelo (avers), druga polovica XIV. st., iz crkve sv. Vlaha u Stonu (foto: Z. Alajbeg)

62. Gotičko ophodno raspelo (revers), druga polovica XIV. st., iz crkve sv. Vlaha u Stonu (foto: Z. Alajbeg)

63. Detalj aversa gotičkog ophodnog raspela – raspelo, druga polovica XIV. st., iz crkve sv. Vlaha u Stonu (foto: Z. Alajbeg)

64. Detalj aversa gotičkog ophodnog raspela – simbol Boga Oca, druga polovica XIV. st., iz crkve sv. Vlaha u Stonu (foto: Z. Alajbeg)

65. Detalj aversa gotičkog ophodnog raspela – Bogorodica, druga polovica XIV. st., iz crkve sv. Vlaha u Stonu (foto: Z. Alajbeg)

66. Detalj aversa gotičkog ophodnog raspela – sv. Ivan, druga polovica XIV. st., iz crkve sv. Vlaha u Stonu (foto: Z. Alajbeg)

67. Detalj aversa gotičkog ophodnog raspela – Adamova lubanja, druga polovica XIV. st., iz crkve sv. Vlaha u Stonu (foto: Z. Alajbeg)

68. Škrinjica – moćnik sv. Zoila iz Zadra (fotografija preuzeta iz N. Jakšić i R. Tomić, *Zlatarstvo – umjetnička baština Zadarske nadbiskupije*, Zadar, 2004.)

69. Avers gotičkog raspela iz XIV. st. iz Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu (fototeka Muzeja)

70. Revers gotičkog raspela iz XIV. st. iz Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu (fototeka Muzeja)

LITERATURA

Balabanov 1995

K. Balabanov, *Icons of Macedonia*, Skopje 1996, 71–76, 191–194.

Barišić 1966

F. Barišić, *Pismo Mihaila II Andela dubrovačkom knezu iz 1237*, u: *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, knj. IX, Beograd 1966, 1 – 25.

Basler 1989

Đ. Basler, *Metal*, Katalog izložbe *Franjevci na razmeđu kultura i civilizacija*, Sarajevo 1989, 154, kat. 246.

Beltrame 2000

M. S. Beltrame, *La sturoteca bizantina delvenerando eramo di Fonte Avellana* u *Patavium Rivista veneta di Scienze dell'Antichità e dell'Alto Medioevo*, 15, Padova 2000, 81 – 110.

Caselli 2006

L. Caselli, Kataloška jedinica II.29 u Katalogu *In hoc signo. Il tesoro delle croci*, Milano 2006, 400, 445.

Cecchelli 1954

C. Cecchelli, *Il trionfo della croce. La croce e i santi segni prima e dopo Constantino*, Rim 1954, 205.

Cuscito 1970

G. Cuscito, *Due croci astili dei Civici Musei di Storia ed Arte*, Atti dei Civici Musei di Storia ed Arte, sv. 6, Trieste 1970, 169.

Cuscito 1992

G. Cuscito, *Le pale d'argento di Cividale, Caorle e Grado*, Katalog izložbe *Ori e tesori d'Europa, Mille anni dioreficeria nel Friuli – Venezia Giulia*, Milano 1992, 100, 104.

Domijan 1983

M. Domijan, *Riznica župne crkve u Ninu*, Zadar 1983, 35.

Dragičević 1937

S. Dragičević, *Božo Bošković, brat o. Ruđera Boškovića, dobrotvor crkve sv. Ignacija*, Narodna svijest, 10, Dubrovnik 1937, 10.

Durand 1999

J. Durand, *Byzantine Art*, Paris 1999, 176.

Eliade 2006

M. Eliade, *Slike i simboli*, Zagreb 2006, 191 – 192.

Fazinić 1986

A. Fazinić, *Dva gotička srebrna ophodna raspela s otoka Korčule*, Peristil, 29, Zagreb 1986, 35 – 40.

Fazinić 2004

A. Fazinić, *Obredna i ukrasna srebrnina u župi Blato*, Blato do kraja 18. stoljeća, sv. 2, Blato 2004, 193 – 225.

Fisković 1949

C. Fisković, *Dubrovački zlatari od XIII. do XVII. stoljeća*, Starohrvatska prosvjeta, III, N.S., sv. I, Zagreb 1949, 143–259.

Fisković 1969

C. Fisković, *Umjetnine u nekadašnjoj crkvi sv. Vlaha*, Zbornik za likovne umjetnosti, 5, Beograd 1969, 332.

Fisković 1985

C. Fisković, *Likovna baština Stona*, Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, sv. XXII–XXXIII, Dubrovnik 1985, 110.

Fučić 2001

B. Fučić, *Terra incognita*, Zagreb 2001, 196 – 197.

Gabarscek 1992

C. Gabarscek, *Gotico*, Katalog izložbe *Ori e tesori d'Europa, Mille anni dioreficeria nel Friuli – Venezia Giulia*, Milano 1992, 68 – 69.

Gagro 1995

K. Gagro, *Predmeti sakralne umjetnosti od srebra u riznici župne crkve Svih svetih u Blatu*, u *Duhovni i svjetovni obzori Blata na Korčuli*, Zagreb/Blato 1995, 119 – 120.

Heinz – Mohr 1995

G. Heinz – Mohr, *Lessico di iconografia cristiana*, Milano 1995, 22 – 23.

Hoftater 1968

H. Hoftater, *Kasni srednji vijek*, Rijeka, 1968., 101.

Jakšić, Tomić 2004

N. Jakšić, R. Tomić, *Zlatarstvo – Umjetnička baština Zadarske nadbiskupije*, Zadar 2004, 130 – 137.

Oro di Venezia 6ta mostra 1983

Katalog izložbe *Oro di Venezia 6ta mostra*, Venezia 1983, 169.

Kovačević 2005

M. Kovačević, *Nekoliko priloga gotičkom zlatarstvu vinodolskog kraja*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 29, Zagreb 2005, 17 – 28.

Lentić 1981

I. Lentić, *Varaždinski zlatari i pojasari*, Zagreb 1981, sl. 2 i 3.

Lentić 1982

I. Lentić, *Die Silberpunzen der Republik Dubrovnik, u: II. Internationales Handwerkliches Symposium*, Veszprem 1982, 269, sl. 4.

Lentić 1987

I. Lentić, *Zlatarstvo – Katalog izložbe Zlatno doba Dubrovnika*, Zagreb 1987, 381.

Liepopili 1934

A. Liepopili, *O dubrovačkom moćniku razjašnjene nekih pitanja*, Dubrovnik 1934, 28.

Lipinsky 1965

A. Lipinsky, *Ori, argentim gioelli del secondo periodo aureo bizantino in Italia dall'avvento della dinastia macedone alla caduta di Constantinopoli, Corsi di Cultura sull'Arte Ravennate e Bizantina*, XII, Ravenna 1965, 478.

Lučić 1989

J. Lučić, *Knjiga odredaba dubrovačke carinarnice 1277.*, Dubrovnik 1989, 69.

Lupis 1995a

V. B. Lupis, *Liturgijsko srebro otoka Mljeta od XII. do XVII. stoljeća, Priopćenja sa simpozija Prirodne značajke i društvena valorizacija otoka Mljeta*, Zagreb 1995, 470.

Lupis 1995b

V. B. Lupis, *Iznova o zlatarskoj obitelji Caenazzo*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 19, Zagreb 1995, 123 – 131.

Lupis 1996

V. B. Lupis, *Magistarski rad Stonsko liturgijsko srebro do 1600. godine*, Dubrovnik 1996, 88.

Lupis 2000 a

V. B. Lupis, *Sakralna baština Stona i okolice*, Ston 2000, 141 – 168.

Lupis 2000 b

V. B. Lupis, *Prilog poznavanju zlatarstva XIV. stoljeća na Pelješcu*, Dubrovnik, ½, Dubrovnik 2000, 262.

Lupis 2001

V. B. Lupis, *Liturgijski predmeti iz crkve sv. Andrije na Pilama*, Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 39, Zagreb/Dubrovnik 2001, 381 – 396

Lupis 2003

V. B. Lupis, *Doktorska disertacija Moćnik dubrovačke prvostolnice*, Zadar 2003, 83 – 89, 254.

Lupis 2005

V. B. Lupis, *Historijat istraživanja i novi prilozi poznavanju najstarijeg sloja Moćnika dubrovačke prvostolnice*, Starohrvatska prosvjeta, III, 32, Split 2005, 129 – 148.

Lupis 2007

V. B. Lupis, *O kasnobizantskim zlatarskim likovnim utjecajima u Dubrovniku*, Starohrvatska prosvjeta III, 34, Split 2007, 355 – 377.

Lupis 2008

V. B. Lupis, *O srebrnoj pali i srebrnom reljefu sv. Vlah*, Peristil, 51, Zagreb 2008., 119–130.

Lupis 2009a

V. B. Lupis, *Benediktinska sakralna baština otoka Mljeta Đurđevićeva okruženja*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa Ignjat Đurđević i dubrovačka tradicija svetopavlovskog brodoloma u vodama hrvatskog otoka Mljeta, Zagreb 2009, 355–366.

Lupis 2009b

V. B. Lupis, *Iz prošlosti srednjovjekovnog zlatarstva u Baru*, Zbornik radova Hrvatsko–crnogorski dodiri / crnogorsko–hrvatski dodiri: identitet povijesne i kulturne baštine Crnogorskog primorja, Zagreb 2009, 733 – 747.

Lupis 2010a

V. B. Lupis, *Ston u srednjem vijeku*, Split 2010, 1 – 32.

Lupis 2010b

V. B. Lupis, *Benediktinci i njihova baština na dubrovačkom području*, Zbornik radova Dubrovački benediktinci – benediktinci na području Dubrovačke nadbiskupije, Dubrovnik 2010, 317 – 337.

Lupis 2010c

V.B. Lupis, *Blato u srednjem vijeku*, Split 2010, 40.

Marachier 1965

G. Marachier, *Argenti italiani*, Milano 1965, 12–17.

Mariacher 1970

G. Mariacher, *Oreficeria sacra del Friuli tra XIV e XVI secolo*, San Daniele del Friuli 1979, 50.

Mankhen 1960

I. Mankhen, *Dubrovački patricijat u XIV. veku*, sv. I. (Posebna izdanja, 340.), SANU, Beograd 1960, 341.

Montevecchi 2001

B. Montevecchi, 2001, kataloška jedinica 11 u katalogu izložbe *Ori e Argenti Capolavori di oreficeria sacra nella provincia di Macerata*, Milano 2001, 92, 94.

Pavičić 1994

S. Pavičić, Katalog izložbe *Križevi iz fundusa Hrvatskog povijesnog muzeja*, katalog. 78, Zagreb 1994, 85 – 86.

Ransom 2008

L. Ransom, *The Bernardian Roots of Bonaventure's Lignum Vitae: Visula Evidence from the Verger de Soluas (Paris, Bibliothèque nationale de France, MS fr. 9220)*, Ikon časopis za ikonografske studije, sv. 1, Rijeka 2008, 133 – 142.

Rebić 2005

A. Rebić, *Teološko–umjetnički uvid u sliku Isusa Krista od njenih početaka do danas*, Bogoslovska smotra, 74, Zagreb 2005, 1079 – 1134.

Rešetar 1924

M. Rešetar, *Dubrovačka numizmatika*, I, Srijemski Karlovcu 1924, str. 314.

Sivrić 2002

M. Sivrić, *Oporuke kancelarije stonskog kneza od sredine 15. stoljeća do 1808. godine, analitički inventar oporuka i abecedno kazalo oporučitelja*, Dubrovnik 2002, 144.

Skurla 1868

S. Skurla, *Moćnik stolne crkve dubrovačke, izvješće o drvu sv. Križa, pelenici Isukarstovoj i ostalijem moćima posvećenijem životom i smrti našega Spasitelja*, Dubrovnik 1868, 110 – 118.

Schneider 1991

A. Schneider, *Postoje li anđeli?*, Obnovljeni život, Zagreb 1991, 3 – 4.

Spiazzi 2004

A. M. Spiazzi, *Oreficeria sacra in Veneto*, Cittadella 2004, 144 – 147, 153 – 155.

Taljeran 1935

V. Taljeran, *Zrnca za povijest Stona*, Ston 1935, 36.

Zastrow 1978

O. Zastrow, *Annotazioni sulla tecnica del produrre per matrici in alcuni Crocifissi tardomedievali in Lombardia*, Rassegna di Studi e di Notizie, Castello Sforzesco Milano, sv. VI., Milano 1978, 225 – 224.

Zastrow 1979

O. Zastrow, *Annotazioni sulla tecnica del produrre per matrici in alcuni Crocifissi tardomedievali in Lombardia*. Parte seconda, Rassegna di Studi e di Notizie, Castello Sforzesco Milano, sv. VII., Milano 1979, 307 – 338.

Zastrow 1984

O. Zastrow, *Legni e argenti gotici nella provincia di Lecco*, Lecco 1984, 249 – 250.

Zastrow 1993

O. Zastrow, *Musei e Gallerie di Milano, Museo d'Arti Applicate, Oreficerie*, Milano 1993, 30 – 47.

Zastrow 1999

O. Zastrow, *Nuove prospettive per lo studio dell'oreficeria liturgica in provincia di Sondrio. Croci astili medievali in Alta Valtellina*, Boletino storico, 2, Alta Valtellina 1999, 85 – 112.

Zastrow 2009

O. Zastrow, *Croci e crocefissi Tesori dall'VIII al XIX secolo*, Milano 2009, 1 – 343.

Mediaeval crucifixes from Ston and its surrounding area

Key words: *procession crucifixes, Ston, tetramorphs, St. Anthony the Abbot, Caorle*

The author deals in his work with a group of forged procession crucifixes and one cross-pacificale from Ston, Mali Ston and Duba Stonska, which date back to the 14th and 15th century. Based on historical sources and comparable material, he points to the problem of the relationship between the goldsmiths of Dubrovnik in the 14th and 15th century and Europe at that time. The procession crucifix from the Church of St. Anne in Mali Ston belongs to an extremely interesting group of crucifixes from the Dubrovnik area and relates to parallel exemplars in Croatia and Italy and the altarpiece from Caorle in Italy. The parish church of St. Anthony the Abbot in Mali Ston holds a procession crucifix from the mid-14th century, which has its closest visual parallel in Basseglia. From the Church of St. Nicholas in Duba Stonska originates the pro-

cession crucifix from the end of the 14th century that is linked to a group of crucifixes from the Croatian coast and two regional groups in Italy (Lombard and Venetian-Fiulan). Two procession crucifixes, which are stored in the rectory in Ston and belonged in all likelihood to the Cathedral of St. Blaise in Ston, are extremely valuable creations of Dubrovnik's goldsmiths in the 14th and 15th century. The small pacificale –crucifix from the former parish church in Stonsko Polje– the Church of the Annunciation (or the so-called Church of our Lady of Luncijata)– is a good example of Gothic goldsmith's art in the international Gothic style. The crucifix group from Ston is particularly interesting since it is the most numerous group of mediaeval crucifixes in the Croatian South.

